

XI SINİFDƏ «ÖZ-ÖZÜNƏ İNDUKSIYA EHQ. MAQNİT SAHƏSİNİN ENERJİSİ» MÖVZUSUNUN ƏSAS ANLAYIŞLARININ MƏNİMSƏNİLMƏSİNDƏ ŞAĞİRD LƏRİN MEXANİKA BÖLMƏSİNƏ AİD BİLİKLƏRİNDƏN İSTİFADƏ

N.E.Həmzəyeva¹, X.İ.Padarov *
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Məqalədə XI sinifdə «Öz-özünə induksiya ehq. Maqnit sahəsinin enerjisi» mövzusunun əsas anlayışların mənimsənilməsində şagirdlərin mexanika bölməsinə aid biliklərdən istifadəsi zamanı fəndaxili inteqrasiyanın rolundan bəhs edilir.

Şagirdlərdə fənnə maraq yaratmaq və onun məzmununun daha yaxşı mənimsəməsi üçün fənnini tədrisində inteqrasiyadan istifadə olunur. İnteqrasiyanın şaquli (fəndaxili) və üfüqi (fənlərarası) olmaqla 2 növü vardır.

Biz məqaləmizdə fəndaxili əlaqədən istifadə edərək XI sinifdə «Öz-özünə induksiya EHQ. Maqnit sahəsinin enerjisi» mövzusunun əsas anlayışlarının mənimsənilməsində şagirdlərin mexanikaya adi biliklərindən istifadənin xüsusiyyətlərini şərh etməyə çalışdıq.

Qapalı konturda öz-özünə induksiya EHQ-nin yaranması üçün müəyyən iş görülür. *Enerjinin saxlanma qanunundan bildiyimiz kimi həmin görülən iş*, onu yaradan maqnit sahəsinin enerjisinə bərabər olacaqdır. Bu enerjinin təyində öz-özünə induksiya və ətalətlilik hadisələrinin oxşarlığından istifadə olunur. Bu zaman mexanika bölməsi ilə maqnit sahəsinin enerjisi mövzusu arasında fəndaxili inteqrasiya yaradılır.

Yaradılan inteqrasiyanı aşağıdakı cədvəldən istifadə etməklə konkretləşdirə bilərik:

Mexaniki hadisə və kəmiyyətlər	Öz-özünə induksiya hadisəsi və kəmiyyətlər
Ətalətlilik – cismə digər cisimlərin təsiri olmadıqda öz sürətini saxlaması xassəsidir.	Öz-özünə induksiya- Keçirici konturda cərəyan şiddətinin dəyişməsi nəticəsində həmin konturda induksiya EHQ-nin yaranması hadisəsi və cərəyanın enerjisini maqnit sahəsinin enerjisinə və əksinə çevirmə xassəsidir.
Fırlanma oxu olan cismə qüvvə təsir etdikdə qüvvə momentinin yaranması və cismin fırlanması $M = Fl$	Sabit maqnit sahəsində cərəyanlı çərçivəyə qüvvə (Amper) təsir etdikdə burucu momentin yaranması və onun fırlanması $M = IBl \sin \alpha$
m -kütlə, ətalətliliyin ölçüsü olan skalyar kəmiyyət	L -induktivlik, naqildə cərəyanın dəyişməsinə mane olan skalyar kəmiyyət
ϑ -sürət ədədi qiymətə vahid zamanda yerdəyişməni xarakterizə edən vektorial kəmiyyətdir $\vec{\vartheta} = \frac{\vec{S}}{t}$	I -cərəyan şiddəti ədədi qiymətə vahid zamanda naqilin en kəsiyindən keçən elektrik yükünün miqdarına bərabər olan skalyar kəmiyyətdir. $I = \frac{q}{t}$

¹ Hemzeyevanurlana@gmail.com

<p>p-impuls</p> $p = m\vartheta$	<p>Φ – maqnit seli</p> $\Phi = LI$
<p>F-qüvvə</p> $F = ma = m \frac{\vartheta}{t}$	<p>ε – induksiya və özünə induksiya e.h.q</p> $\varepsilon_i = -\frac{\Delta\Phi}{\Delta t}, \quad \varepsilon_{\text{öi}} = -L \frac{I}{t}$
<p>a-təcil, sürət dəyişməsi</p> $a = \frac{\vartheta}{t}$	<p>Cərəyan şiddətinin dəyişməsi</p> $\frac{I}{t}$
<p>Kinetik enerji</p> $E_k = \frac{m\vartheta^2}{2} = \frac{p^2}{2m} = \frac{p\vartheta}{2}$	<p>Maqnit sahəsinin enerjisi</p> $W_m = \frac{LI^2}{2} = \frac{\Phi^2}{2L} = \frac{\Phi L}{2}$

Müəllim yuxarıdakı cədvəldən istifadə edərək şagirdlərlə frontal sorğu aparır. Kəmiyyətlər arasında analogi asılılıqlara və xüsusilə kinetik enerjinin ifadəsinə əsaslanaraq maqnit sahəsinin enerji düsturu çıxarılır.

Ədəbiyyat

1. R.R., Abdurrazaqov, R.M. Əliyev və Q.M. Şərifov Fizika-11 ümumtəhsil məktəbləri üçün dərslik. Bakı: Bakınəşr, 2018.
2. R.R., Abdurrazaqov, R.M. Əliyev, M.İ. Murquzov, D.Z. Əliyev-və. Fizika -7. Ümumtəhsil məktəbləri üçün dərslik. Bakı: Bakınəşr, 2015.
3. Ş.H. Əlizadə, İ.N. İsmayılov, Fizikanın tədrisi metodikası. Bakı, 2016.
4. R.R., Abdurrazaqov, R.M. Əliyev Müəllim üçün metodik vəsait. Bakı: Bakınəşr, 2018.